

A tájismeret és a helytörténetírás a Szovjetunióban

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója alkalmából megjelent történeti munkákat, folyóiratcikkeket áttekintve hamar arra a megállapításra jut az olvasó, hogy az évforduló évében az intézménytörténet-, gyártörténet- és általában a helytörténetírás újabb lendületet nyert a Szovjetunióban. Joggal állapíthatjuk meg, hogy míg a Nagy Október 50. évfordulójára elsősorban szintézisek (pl. I. I. Minc akadémikus háromkötetes műve), újabb, a szocialista forradalom egészét érintő kutatási eredmények láttak napvilágot, a 60. évfordulóra megjelent művek többek között a szovjetek, a szakszervezetek, a szovjet államszervezet történetével foglalkoztak. Találhatunk a szovjet pénzügy fejlődésének történetéről, a szovjet szociálpolitika első évről szóló munkákat, de szembetűnő azoknak a kisebb-nagyobb tanulmányoknak a száma, amelyek azt mutatják be, hogyan győzött a forradalom egy-egy városban, nemzetiségi vidéken, vagy a régi Oroszország egy-egy közigazgatási, illetve gazdasági egységet alkotó területén. Nem arról van szó természetesen, hogy korábban nem jelentek volna meg a Nagy Októberi Forradalom időszakával foglalkozó helytörténeti munkák, vagy olyanok, amelyek ezzel az időszakkal is foglalkoztak. Felsorolhatnánk a dokumentumköteteket, amelyek 1917—1918 fontosabb helyi forrásait is tartalmazták (pl. Hreslomatnia a Csernyigov-terület történetéhez, 1969. évi kiadás.) Itt csupán arra akartunk rámutatni, hogy a 60. évforduló tájékan megnőtt az érdeklődés a részkérdések és a helyi események iránt.

Ezekben a művekben jelen vannak azoknak a helytörténetíróknak az eredményei, akik a Szovjetunió városaiban vagy a kisebb településeken munkájuk mellett lakóhelyük múltját kutatják. Tevékenységük beépül egy, a helytörténetnél sokkalta szélesebb *tájismeretbe* (Krajevagyenyije).

A tájismereten a Szovjetunióban időről időre mást értettek. A húszas években a tájismeret fogalmát a következőképpen határozták meg: „a tájismeret egy közigazgatási, politikai vagy gazdasági jellemzők alapján kiválasztott kisebb terület szintetikus tanulmányozásának a módszere.” A harmincas években a tájismeretet olyan *mozgalomnak* fogták fel, amely azokat a helybeli dolgozókat tömöríti, akik aktívan kiveszik részüket vidékük szocialista építésében, s emellett sokoldalúan tanulmányozzák is szűkebb hazájukat. Napjainkban a tájismeret kutatási tárgyának egy település, körzet, terület gazdasági-társadalmi, politikai, történelmi stb. fejlődését tekintik. A tájismeret foglalkozik a kutatási terület természeti viszonyaival, etnográfiai és más kérdéseivel. A tájismeret tehát több, tartalmában és kutatási módszereiben különböző tudományágat fog össze, egy földrajzilag is körülhatárolható terület együttes tanulmányozására.

A tájismeretet *állami intézményekben* (tájismereti múzeumok, tudományos intézetek), *iskolákban* és erre a célra alakult, önkéntes alapon létrejött *csoportokban, klubokban, egyesületekben* művelik. Különösen az iskolai tájismeret van szoros kapcsolatban a tudományos tájismerettel. A helyi szovjeitek, szakszervezetek is foglalkoznak a tájismereti munkában résztvevők szervezésével. Az iskolákban végzett tájismereti munka eredményeit pedig az oktatásban is felhasználják.

Nemcsak arról van itt szó, hogy a tájismeret segít a lakóhely és tágabb-szűkebb környékének megismertetésében, hanem arról, hogy szerencsésen köti össze az elméletet a gyakorlattal és lehetőséget ad a konkrét elemző munkára. Emellett, mivel a tájismereti tevékenység rendszerint kollektív tevékenység, társadalmi munkára nevel, s ezen túl pedig a tájismereti foglalkozások megteremthetik a tudományos kutatómunka feltételeit is. A társadalmi szervezetekben folyó tájismereti munkában jelentős szerepük van a történelmi emlékek védelmére, gondozására alakult társulatoknak.

Ezek a társulatok helytörténeti munkát is végeznek, s a tájismeret területén dolgozó más intézmények között kiemelkedő szerepet töltenek be a szocialista hazafiságra való nevelésben.

Oroszországban először *M. V. Lomonoszov* kísérte meg, hogy a helyi lakosság és a gyermekek bevonásával tanulmányozza egy-egy adott táj történetét. Oroszország városaira, kormányzóságaira, tartományaira vonatkozóan egy 30 kérdésből álló kérdőívet dolgozott ki. Ezt a kérdőívet joggal tarthatjuk az oroszországi tájismereti tevékenység első programjának.

1788-ban az orosz kormány kiadott egy leiratot, amelyben a kormányzóságok kötelességévé tette saját területük történeti múltjának leírását. Közölni kellett a kormányzóság rövid történetét, írni kellett a kormányzóság területén lakó népekről, a történelmi emlékekhez fűződő mondákról, a lakosság foglalkozásáról, valamint arról, hogy a kormányzóságban előállított termékek milyen piacokra kerülnek. Szólni kellett a kormányzóság területén élő vagy élt tudósokról, művészekről, a népszokásokról, a nyelvi dialektusokról, a földrajzi viszonyokról, az archeológiai vonatkozásokról és a városok, járasok címereiről is.

Oroszországban a tájismereti, helytörténeti kutatás tehát a XVIII. században vette kezdetét. A XIX. század elején keletkezett művek közül — magyar vonatkozásai miatt is — említsük meg *A. Szkalikovszkij*nak 1836-ban Odesszában megjelent, *A Novorosszijszki táj történetének időrendi áttekintése, 1730—1823* című könyvét. A szerző munkájában foglalkozik a Tisza-Maros határörvidék huszárjai egy részének Oroszországba településével, az Új-Szerbia nevű határörvidék kialakulásával. Ez azért is figyelemre méltó, mert ez akkor a közelmúlt történetét jelentette.

A XIX. század második felében Oroszországban megjelent az érdeklődés az ország története iránt. Azt a mozgalmat, amely célul tűzte ki az ország történetének megismerését, a közreműködést a történeti emlékek feltárásában, őrzésében, honismeretnek (otycsesstvovegyenyije) nevezték. Ennek talaján bontakozott ki a szülőföld, a szűkebb haza múltjának kutatása (rogynovegyenyije). A mozgalom az 1870—1890-es években mindinkább eluralkodó politikai reakció következtében hanyatlani kezdett, s csak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után nyert új lendületet, új tartalmat.

Lenin nagy figyelmet fordított a forradalom és a polgárháború dokumentumainak megőrzésére, s arra is, hogy hirtelen filmekben örökítsék meg a történelemalakító időszak eseményeit. De nemcsak központi intézkedések nyomán folyt a gyűjtőmunka. Már 1920-ban elkezdődött a közelmúlt eseményekre való visszaemlékezések gyűjtése. Ennek szervezeti bázisa az 1920 szeptemberében létrehozott *Isztpart* (Komisszija po szobranijuju i izucsenyiju materialov po isztorii Oktyabrszkij revolucijii i isztorii Kommunyisztvicseszkoi Partiji) volt. Az *Isztpart* helyi szervezeteiben találkozóira hívták egybe a nagy történelmi esemény résztvevőit, akik felolvasták visszaemlékezéseiket, feljegyzéseiket, s a jelenlevő történészekkel megvitatták azokat.

A visszaemlékezők mellett mások is megkísérelték leírni a környezetükben, városukban vágbement változásokat. *Lenin* nagyra értékelte az effajta kísérleteket. Mutatja ezt az is, amilyen szeretettel írt *A. I. Todorszkij*: *Egy év — puskával és ekével* című könyvéről. A szerző megírta a szovjethatalom egy évének történetét a Tveri kormányzóság veszegonszki járásában. Beszél a forradalom győzelméről, a polgárháborúról, a helybeli kulákkelkezésről s arról is, hogy miként alakították ki a békés építőmunka feltételeit. *Lenin* az *Egy kis kép a nagy kérdések tisztázására* című cikkében erről a könyvről szólva sürgeti, hogy minél több olyan ember írja le az elmúlt évek tapasztalatait, akik a tömegek között, a tömegekkel élnek.

A tájismeret — és benne a helytörténet — fejlődése a szakirodalom szerint 1917 és 1930 között három szakaszra osztható. Az első szakaszban, amely az 1917—1924. közötti időszakot foglalja magába, megszületik a Kommunista Akadémia mellett működő tájismereti társaság, s a tájismerettel foglalkozók irányítására, módszertani segítségére létrejön a CBK, a Központi Tájismereti Iroda. A második szakaszban (1924—1927) kísérlet történik arra, hogy a dolgozók minél szélesebb rétegeit vonják be a tájismereti mozgalomba. Elsősorban azért, hogy munkahelyüket és környékét jobban megismerve még tevékenyebben vegyék ki részüket az építőmunkából. A tájismeret mozgalmi oldalának erősítése mellett intézkedések történtek a tájismeret tudományos alapjainak erősítésére. Ezzel függ össze az is, hogy a mozgalmat 1927-től kezdve a Népművelési Népbiztosság tudományos főosztálya irányította. A későbbiek során is nagy figyelmet fordítottak a tájismeret tudományosságának fejlesztésére. 1930-tól kezdve a pedagógusképző intézetekben, technikumokban már tantárgy a tájismeret. Ugyanebben az évben a Kommunista Akadémián létrehozzák a tájismereti

szekciót, s 1931-ben megalakítják a Marxista Tájéismereti Kutatók Társaságát. Ország-szerte kialakultak a tájismereti körök és társaságok. Munkájukban jól támaszkodhattak az 1930-as évek elején kialakuló tájismereti múzeumokra. Az 1932. augusztus 25-én kelt parhataározat pedig előírta, hogy az általános és középiskolák egyes tantárgyaiba be kell építeni a tájismeret elemeit. Mindezek alapján elmondható, hogy a tájismeretnek mind az állami, mind pedig az iskolai és társadalmi formája erőteljes fejlődésnek indult.

A tájismereti körök munkájukhoz bibliográfiák és más segédletek formájában hasznos segítséget kaptak a múzeumoktól és a módszertani központtól. Közülük nem egy mindmáig pótolhatatlan segédkönyv a kutató számára.

Annak ellenére azonban, hogy a tájismeret az iskolában és a tudományos életben szép sikereket könyvelhetett el magának, a tömeges, a társadalmi szervezetekben folyó tájismereti mozgalom a 30-as évek vége felé kezdett visszafejledni. A Művelődésügyi Népbiztosságnak 1937-ben kiadott rendelkezése gúzsba kötötte az önkéntes tájismereti kutatókat és pedagógusokat, s gyengítette az önálló tevékenységet. Ugyanakkor az iskolákban folyó tájismereti munkát elősegítette a Népbiztosok Tanácsának 1944. június 21-i határozata, amely amellett, hogy kimondta a tájismeretnek az oktatásban betöltött jelentőségét, a tájismeret(ek) való fogalkozást igen jó továbbképzési formának ismerte el a tanárok számára. Így a háború után a tájismeret tudományos művelése fellendült, s az iskolákban — bár főként csak órarenden kívüli foglalkozások formájában — növekedett a tájismereti anyag. Az SZKP XX. kongresszusa után következett be fordulat az iskolai tájismereti munkában. A tájismeret jól segítette azoknak az elképzeléseknek valóra váltását, amelyek az iskola és az élet közelítését tűzték ki célul.

Érdekes és új vonása a szovjet tájismeretnek az 1960-as évektől kezdve az, hogy nemcsak a történeti múltra szorítkozik a figyelem, hanem a közelmúlt és a jelen változásainak, eredményeinek, fejlődésének számbavételét is feladatának tartja. Ennek jegyében indultak el 1963—1965 folyamán azok az expedíciók, amelyek „A hét éves terv útján” nevet viseltek. Fellendült a gyártörténetek, üzemtörténetek írása és sok tájismerettel foglalkozó középiskolai tanár szerezte meg a kandidátusi fokozatot helyi források alapján készített disszertációjával. A tájismereti könyvek nagy száma miatt csak egy igen jelentős kiadványra hívom fel a figyelmet. A kiadvány 26 kötetből áll, címe: Az Ukrán SZSZK városai és falvai. A sorozat kötetei, mint pl. a Kárpát-tónál terület és a Kirovográdi terület a magyar—ukrán, magyar—orosz kapcsolatok szempontjából is fontosak, s minden figyelmet megérdemelnek.

A szovjet tájismeret tiszteletreméltó helyet vívott ki magának a tudományos életben, a közoktatásban és a társadalmi életben egyaránt. Tevékenységével hozzájárul a szocialista hazafiságra, a proletár internacionalizmusra nevelés ügyéhez, a kommunista ember formálásához.

Honfi József

